

Радмило Н. МАРОЈЕВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику

ЛИНГВИСТИКА И ПОЕТИКА „ТАМНИХ МЈЕСТА”
КАО ТЕКСТОЛОШКИ МЕТОД
(На материјалу *Слова о полку Игореве* и *Горског вијенца*)

У овом раду, на примјерима из староруског спјева „Слово о полку Игореве” (послије 1185. године), оствареног у једној врсти слободног стиха заснованог на билинама, и спјева „Горски вијенац” (1847. године) Петра II Петровића-Његоша, оствареног у српском епском децетерцу, разматрају се „тамна мјеста” у пјесничком тексту са аспекта лингвистике и поетике као комплементарног интердисциплинарног метода и специфичности њихове текстолошке интерпретације, што омогућава теоријско образложење појма и термина поетика „тамних мјеста”.

Кључне ријечи: спјев „Слово о полку Игореве”, Петар II Петровић-Његош, спјев „Горски вијенац”, лингвистичка реконструкција „тамних мјеста”, поетика „тамних мјеста”, функционална перспектива реченице, версификација.

0. Лингвистика и поетика „тамних мјеста” као комплементарни метод. – Нејасно или недовољно јасно мјесто, које се тумачило или се може тумачити на два (или на више) начина, добило је метафорични назив „тамно мјесто”.

Разрјешење односно (про)тумачење конкретног „тамног мјеста”, тј. нејасног или недовољно јасног мјеста, које се тумачило на више начина (а требало би наставити метафору па рећи: његово „освјетљење”), у принципу је мултидисциплинарно: поред лингвистике, оно обухвата филологију, текстологију и културну историју. Ако је ријеч о пјесничком дјелу у стиху, „тамно мјесто” мора бити освјетљено и са аспекта версификације. Ми смо увели терминолошку иновацију поетика „тамних мјеста” сматрајући да се аргумент пјесничке структуре текста мора узети као посебни (и завршни) ниво анализе.

1. Лингвистика и поетика „тамних мјеста” у *СЛОВУ О ПОЛКУ ИГОРЕВЕ*. – Терминолошку иновацију поетика „тамних мјеста” примијенили смо на десет при-

* radmilo@mail.ru

мјера староруског спјева у раду (Маројевић 2014б), у коме је наведена и литература питања. Овдје ћемо комплементарни метод лингвистике и методике „тамних мјеста” провјерити на четири од тих десет контекста, од којих су прва два претходно размотрена у расправи (Мароевич 2001), док је други коначно рјешење добио у раду (Маројевић 2012).

1.1. Прво „тамно мјесто”: *кодоиѣ | вѣ полоу | ноун // овлоуѣ | свисноу | за рѣкою*. — У примјеру: *Игорь спить, Игорь бдить, Игорь мыслию поля мѣритъ отъ великаго Дону до малаго Донца. Комонъ въ полуночи. Овлуръ свисну за рѣкою; велить Князю разумѣти. Князю Игорю не быть:* (Слово 1800: 40) сви наши претходници полазили су од тога да је „Овлуръ” именица, лично име Половца који помаже Игору у бјекству. Полазећи од тога да су се у староруском језику до краја XII вијека од именица с основом на *-н* и *-р* посесиви (по ранијој терминологији: „посесивни придјеви”) изводили помоћу суфикса **-јь*, ми смо облик филолошки реконструисали с танким јером: *Овлуръ* и у посесивном значењу: ‘Овлуров (коњ)’.

У раду (Мароевич 2001: 58–59) ми смо се осврнули на ове двије примједбе О. В. Творогова. С једне стране, у оцјени необичног реда ријечи не треба полазити од савременог руског језичког осјећања, по коме дистантна употреба адноминалног генитива и именице уз коју тај генитив стоји као атрибут граматички није могућа, него треба полазити од реконструисаних староруских језичких могућности, по којима је употреба посесива у наведеној позицији, као и у савременом српском језику који може послужити као модел староруске језичке ситуације, не само могућа него и стилски оправдана: она уноси прерасподјелу у функционалној перспективи реченице: Коњ у поноћ Овлуров зањишта иза реке. С друге стране, у реконструкцији лексичког значења глагола *свис(т)нути* треба полазити од староруског лексичко-семантичког система, а не од савременог руског језичког осјећања: именица *свис-тъ*: свистъ звѣринъ (Слово 1800: 9) не односи се на звиждање птице или текунице, него на рику звијери, па се и глагол *свис(т)нути* у значењу ‘зањиштати’ уклапа у такву семантичку структуру” (Мароевич 2001: 58–59). Уз ову додатну аргументацију, посесивно тумачење облика *Овлуръ* може се сматрати потпуно образложеним, чиме је ово „тамно мјесто” коначно расвијетљено.

Реконструисаћемо, текстолошки и версолошки, разматрани контекст спјева (реконструкција се заснива на метрици и ритмици тротактног стиха руских билина, који се у *Слову о полку Игореве* трансформише у неку врсту слободног стиха):

нгоѣ | спить, |
 нгоѣ ^ бднть,
 нгоѣ | мыслию |
 поля ^ мѣрнть
 ѡъ великаго | доноу |
 до малаго ^ донца.
 ,
 кодоиѣ | вѣ полоу | ноун //
 овлоуѣ | свисноу | за рѣкою —
 велнть | князю | разумѣти:
 князю | игорю | не быть!
 (Сопи 511–517).

Са аспекта поетике „тамних мјеста“ треба истаћи да је наше тумачење у пуном складу с фолклорном концепцијом: у одсудном тренутку животиња помаже јунаку. То ће чинити и друге животиње током Игоревог бјекства.

1.2. Друго „тамно мјесто“: стрѣляеши | съ отня | злата/стола | салтани | за землями.
— У примјеру: Галичкы Осмомыслѣ Ярославѣ [...]. Грозы твоя по землямъ текутъ; отворяеши Киеву врата; стрѣляеши с отня злата стола Салтани за землями (Слово 1800: 30 (у препису који је прављен за царицу Катарину: *салтани*)), који је у досадашњим тумачењима, осим у нашем, погрешно објашњаван као облик акузатива множине именице *салтанъ* у значењу ’титул правитеља у мусуљман’. Погрешно тумачење условљено је комуникационим тешкоћама перцепције необичног реда ријечи.

У чланку (Мароевич 2001) филолошка реконструкција текста као метод допуњена је методом поетске реконструкције текста. У уводном дијелу чланка (Мароевич 2001: 55) истакли смо следеће:

„Специфика нашег истраживања ’темних мест’ «Слова о полку Игореве» состоит в том, что оно базируется на параллельном изучении научных статей, лексикографических описаний, комментариев к тексту (филологическая реконструкция текста) и художественных переводов (поэтическая реконструкция текста). Привлечение переводов на современный русский язык преследует две цели: с одной стороны, проверить, как то или иное толкование, а также смена научных парадигм, отражается в художественных переводах; с другой стороны, выделить случаи творческого подхода переводчика к тексту оригинала, когда поэт-переводчик не соблюдает толкования филологов, а повинуется законам художественного творчества, воссоздавая поэтический образ согласно «требованиям» поэтического воображения. Здесь хотелось бы вспомнить наблюдение Ф. Е. Корша, сделанное им по другому поводу: «Но что, если чутье гениального художника предупредило изыскания ученых» [...].”

Друго слабо мјесто досадашњег тумачења (употреба множине умјесто једине – јер је пјесник несумњиво имао у виду конкретног турског султана) преводиоци су отклањали употребом именице у јединици или придјева с посесивним значењем. (Прво слабо мјесто је номинативни наставак -и умјесто акузативног -и у облику *салтани*.)

Треће слабо мјесто досадашњег тумачења – синтагма у инструменталу ’за землями’ је семантички „(следователно, и граматически)” непотпуна: иза којих земаља? – преводиоци су отклањали употребом атрибута уз облик ’(за) землями’.

И последице наше друге фазе у тумачењу овог „тамног мјеста” у *Слову* остала су два питања која је требало разјаснити.

Са аспекта лингвистике „тамних мјеста” требало је, прво, поткријепити примјерима нашу претпоставку да је наставак мушког рода именичке промјене могао бити уопштен – пренесен на придјеве уз именице женског рода, тј. да примјер такве употребе није само наведено мјесто у спјеву: *салтан’и за земл’ами* ’за султановим земаљама, иза султанових земаља’. Друге примјере који би могли послужити као паралеле (и потврда тачности ове претпоставке) раније нисмо наводили. Њиховим навођењем наше објашњење, и у овој појединости, не би било више само добро објашњено претпоставка него филолошки потврђено тумачење. У раду (Маројевић 2012), који је означио нашу трећу фазу у тумачењу „тамног мјеста”, наведени су ти други примјери употребе инструментала множине придјева у форми мушког рода који служи као атрибут уз именицу женског рода.

Требало је, друго, филолошки потврдити и компаративно-историјски објаснити инверзију посесива и предлошко-падежне везе. У истом раду ми смо показали да је инверзија коју налазимо у поезици Луке Милованова Георгијевића (формулисаној) и Ивана Мажуранића (примијењеној) потврђена и у *Слову о полку Игореве*, што нам је послужило као завршни аргуменат („крунски доказ“) у лингвистичком објашњењу „тамног мјеста“ у староруском спјеву (*салтан’и за земл’ами* у значењу ’султанових иза земаља’). Компаративно-историјски закључак који смо том приликом навели гласи:

„Примарно, употреба адјектива (или посесива) испред предлошко-именичке везе није ни била инверзија него једна од развојних фаза у процесу замјене беспредложне конструкције предложном, на примјер: *krasnĕ mĕstĕ → красну на мјесту → на красну на мјесту → на красну/красном мјесту. Другим ријечима, у придјевско-именичким везама предлог се почео употребљавати најприје само испред именице јер је то било довољно за прецизирање значења, и то је тип који описује Лука Милованов, примјењује Мажуранић и који реконструишемо у *Слову о полку Игореве*. Затим се предлог пренио на атрибут, и то је тзв. редупликација предлога, коју често налазимо у старим словенским текстовима. Најзад, кад је употреба предлога у одређеним значењима (и падежима) постала обавезна, усталио се савремени тип с предлогом само испред прве компоненте синтагме“ (Маројевић 2012: 117).

Након текстолошке и веролошке реконструкције одговарајућег сегмента текста:

глануѣн | осмоуѣсе | тарославе, <...>
 грозѣ твоѣ | по земалях | текоуѣ,
 ѿтворѣши | кѣневоу | брата,
 стрѣлаѣши | съ отна | злата//
 стола | салаѣн | за земалях.
 (Сопи 356, 365–568)

закључујемо слѣдеће. Са аспекта поезике „тамних мјеста“ оцртава се моћ Јарославниног оца, Игоревог таста: пјесник сликовито каже да његов страх (тј. страх од њега) по земљама се шири, он отвара капију Кијева и гађа својим стријелама са очевог златног престола до иза султанових земаља, тј. да све дотле допире његова моћ (а не гађа „султана“ иза — не зна се ни којих ни чијих — земаља).

4.3. Треће „тамно мјесто“: „хощю бо“ рече | „копїе | приломити / конець поля | половецкаго | съ вади ^ рѣснѣ.“ — У примјеру: „Хощу бо, рече, копїе приломити конець поля Половецкаго съ вами Русици, хощу главу свою приложити, а любо испити шело-момь Дону“ (Слово 1800: 6) Н. К. Гудзиј (1951) обратио је пажњу на функционалну перспективу реченице (мада он не помиње овај термин, као ни руски еквивалент „актуальное членение предложения“):

„Нет основания менять, как это делается в большинстве изданий «Слова»... пунктуацию и вместе с нею смысл во фразе (...), устраняя запятую после «Русици» и перенося ее после слов «конець поля Половецкаго». Обращаясь к дружине, Игорю естественнее было бы призывать ее вместе с собой к одолению половецев, а не к тому, чтобы вся поголовно дружина сложила свою голову в битве с врагами. Гораздо правдоподобнее, что Игорь готов был жертвовать лишь своей головой, а не головами своих дружинников“.

Ми у синтагми *съ вади рѣснѣ* (одстрањујући цокање као секундарни нанос из каснијег преписа):

„хоцю бо” реуе | „копѣе | прилоднѣ
 конецъ поля | половицкаго |
 съ вадн ^ роуснѣ;
 хоцю | главоу свою | приложнѣ
 а любо ^ испнѣтн |
 шелолюдь | доноу.”
 (Сопи 42–45)

реконструираемо двоструки инструментал у значењу „с вама Русима”, бришемо запету претходних издања испред облика роуснѣ која би указивала на паузу између личне замјенице и именице полазећи тиме од јединственог интонационог такта у коме је акценат на замјеничком облику ослабљен (по данашњој терминологији: побочни). То — с једне стране. С друге стране, прихватамо Гудзијеву интерпретацију функционалне перспективе реченице, од које су очито полазили и први издавачи. Обје ове узајамно повезане иновације потврђујемо са аспекта поетике „тамних мјеста”: у специфичном катрену (четворостишју) непарни стихови имају анафору хоцю и обогаћену риму прилоднѣ/приложнѣ, парни се завршавају ономастичким јединицама, док у трећем такту другог стиха искључујемо паузу између личне замјенице и етнонима.

1.4. Четврто „тамно мјесто”: уеѣмоу ^ дѣуеши | хѣновъскѣѣ | стрѣлкѣ / на своєю | нетроудною | крылцю | на доѣѣѣ | ладѣ | воѣ? — Ово „тамно мјесто” условљено је обличком хомонимијом која се тиче управо акузатива плурала: Чему мычеши Хиновъскѣѣ стрѣлкѣ на своєю не трудноу крылцю на моя ладѣ вои? (Слово 1800: 38). Да ли је у Слову потврђен облик акузатива плурала именице женског рода *стрѣлка*, тј. деминутивно-хипокористичка изведеница на -ка именице *стрѣла*, како се облик досад једногласно интерпретирао, или облик акузатива плурала именице мушког рода *стрѣлок* < strѣлкъ, како га ми тумачимо?

Поставља се питање: зашто би Ярославна „тепала” оријенталним, тј. половачким стријелама кад оне нијесу биле ни мале нити су јој биле драге? Истраживачи оружја епохе Игоревог похода не налазе никакве разлике у стријелама које су користили Руси, Половци и други народи епохе. У свим другим контекстима, у разним значењима, у Слову је посвједочена само именица *стрѣла* (осам потврда).

У Рјечнику *Слова* издвајају се два значења глагола *мыкати*: „1. Кидать, метать, разбрасывать”, које се илуструје наведеним и још једним примјером из *Слова*; „2. Таскать, волочить кого-л.”. Стварно је у наведеном примјеру посвједочено ово друго значење (‘носити’), док се прво (‘бацати’) из контекста само подразумијева. На друго значење указује адвербијал начина исказан синтагмом у локативу двојине с предлогом *на* ‘на два своја лака крила’.

Версолошки и текстолошки ћемо реконструирати терцину у којој се облик налази:

уеѣмоу ^ дѣуеши |
 хѣновъскѣѣ | стрѣлкѣ
 на своєю | нетроудною | крылцю
 на доѣѣѣ | ладѣ | воѣ?
 (Сопи 480–482)

уз следећи закључак: може се сматрати да је у наведеном контексту посвједочен облик именице мушког рода која значи лице *стрѣлок* < *strělkъ*, при чему је та именица метафорично употријебљена стилским поступком деперсонификације, а то тумачење се потврђује и са аспекта поетике „тамног мјеста”. У Јарославнином плачу (врсти тужбалице) персонификује се *Вет(е)р* < *větъ* (његовој персонификацији служи и хипокористички суфикс *-ило*, карактеристичан за властита имена мушких лица), али се и деперсонификују оријентални стријелци: њих Вјетар носи (а вјетрови, као Стрибогови слѣдбеници, непријатељски су расположени према Игору и његовим пуковима) — и баца на војнике Јарославниног драгог. Тако је у Слову посвједочен стилски поступак односно стилска фигура, занимљива за анализу са аспекта лингвистике и поетике „тамних мјеста” — персонификација и деперсонификација.

Као додатни аргумент (и други, несумњиви примјер деперсонификације) послужиће нам следеће мјесто спјева: Ты бо можеши посуху живыми шереширы стрѣлати, удалыми сыны Глѣбовы. (Слово 1800: 29), које ћемо ми текстолошки и версолошки интерпретирати на следећи начин:

ты бо можешн
посухоу | живыцин шереширы | стрѣлати,
оудалыцин | сыны | глѣбовы.
(Сопи 348–349).

Ово паралелно мјесто служи као додатни аргумент у (раз)рјешењу „тамног мјеста” које је било предмет анализе у овом одјељку наше расправе. Шерешир је жива ватра, односно ђуле са запаљивом смјесом које се гађало из катапулта. Наведено мјесто би се могло превести: ’јер ти можеш бедем живом ђулади гађати, храбрим синовима Глебовим’.

2. Лингвистика и поетика „тамних мјеста” у *Горском вијенцу*. – Терминолошку иновацију поетика „тамних мјеста” најприје смо примијенили у анализи стихова *Горског вијенца*, у два рада који су написани поводом обиљежавања Његошевог јубилеја 2013. године (Маројевић 2014а; Маројевић 2015), а трећим је примјена метода проширена на још два Његошева „тамна мјеста” (Маројевић 2016). Прво „тамно мјесто” подробно је размотрено у критичком издању *Горског вијенца* (Петровић-Његош 2005), друго у посебној студији (Маројевић 2014в), а преостала два тек у наведеним специјалним радовима. Предмет других критичких издања била су Његошева „тамна мјеста” у *Лучи микрокозма* (Петровић-Његош 2016), у медитацијама у прози, пјесмама из *Биљежнице*, *Ноћи скупљој вијека* и у *Духовном завјештању* (Петровић-Његош 2017).

2.1. „Јунаштво је цар зла свакојега”. – Предмет првог рада из ове мини-серије о лингвистици и поетици „тамних мјеста” *Горског вијенца* јесте значење 605. стиха и структура синтаксичке цјелине коју чине стихови 605–608, које изговара Вук Мићуновић (његова пета реплика). Прозодијско-версолошку интерпретацију та три стиха наводимо према нашем, још необјављеном, акценатском издању спјева:

Јунаштво је || ца̀р зл̃а | св̃ако̀јега –
а и пи́ће <ј> || на̀јсла̀ђе | ду̀шѐвн̃о

којијем се || пјанѣ | покољења.
[ГВ 605–607].

У нашем критичком издању *Горског вијенца* стихови 605–607. Горског вијенца обрађени су у „Текстологији Горског вијенца”, објављеној као прилог у саставу критичког издања, у посебном одјелу поглавља „Фразеолошка реконструкција”: 6.13. *Јунаштво је цар зла свакојега – / а и ниће (је) најслаће душевно* [Петровић-Његош 2005: 668–678]. У том издању смо историју питања о тумачењу овог мјеста у досадашњим коментарима спјева, критикама тих коментара и у специјалној литератури подробно размотрили и опширно цитирали. Сва тумачења наведеног „тамног мјеста” класификовали смо у оквиру двије скупине: једни су сматрали да 605. стих значи ’јунаштво је највеће зло’, а други – ’јунаштво је јаче од сваког зла’. Ово друго тумачење смо прихватили поткријепивши га новом аргументацијом. У нашем критичком издању, за разлику од ранијих издања, два наредна стиха који са претходним чине једну синтаксичку цјелину од њега се одвајају повлаком.

(1) Са становишта лингвистике „тамних мјеста” треба истаћи да је тумачење стиха 605. лингвистички образложио Михаило Стевановић, али и, осам и по деценија прије њега — Лабуд Гојнић. Стевановић истиче следеће: „Сам спољни знак везе *а и* – језички је знак истосмерности реченица које везује, јасно, значи, говори да је стих 605 (*јунаштво је цар зла свакојега*) истог смисла са сложеном реченицом коју чине два следећа стиха (606. и 607)”; пошто се „копулативном реченицом, реченицом, дакле, истог смера и истог смисла, износи несумњива похвала јунаштву, онда и у стиху за који се ова два везују двојним везником *а и* – такође мора бити похвала”. Стевановић не наводи мишљење Лабуда Гојнића, који је први лингвистички аргументовао друго тумачење на основу разлике у значењу везника *а* и *али* у наведеном контексту: „Чини ми се дакле, да се у овим стиховима истичу врлине јунаштва, а кад би 605. био контраст 606. стиха, мислим да их не би везивала свеза *а*, већ *али*”.

(2) Са становишта синтаксичко-интонационе и прозодијске структуре трију стихова реплике треба истаћи три момента.

Прво. Три анализирана стиха представљају синтаксичку цјелину (зависносложену реченицу). Главна реченица (чији је граматички субјекат *јунаштво*) има два предиката као два истоврсна члана реченице (*је цар, ниће је*), али је овај други помоћу копулативног везника *а и* наглашен интонационо и семантички.

Друго. Наша фонетска интерпретација диверба 606. стиха – **пићѣ** [пиће^е] – освјетљава значење претходног, 605. стиха, и потврђује синтаксичку анализу Михаила Стевановића, тј. друго тумачење стиха *Јунаштво је цар зла свакојега*: „У *Горском вијенцу* посвједочени су бројни примјери тауовокалске контракције у дивербима насталим срашћивањем двају облика, на граници замјенице (у замјеничкој или функцији везничке ријечи) или везника са копулом *је* [...]. У 606. стиху *Горског вијенца*, међутим, контракција је посвједочена на граници номинатива једнине именице са копулом *је*” [Петровић-Његош 2005: 668];

„Разматрајући тауовокалске дифтонге у *Горском вијенцу* ми смо утврдили да је у 606. стиху посвједочено губљење сонанта *ј* и контракција двају вокала *е* на граници номинатива једнине именице *ниће* са копулом *је*. У овом именичко-глаголском дивербу реконструисали смо први, диф-

тоншки степен контракције као једину изговорну вриједност – **пиће** [пиће^е] = *пиће је* [...]. Овдје је дифтонг [e^е] – у књижевном језику и у говорима са пренесеном акцентуацијом – неакцентован” [Петровић-Његош 2005: 678].

Треће. Да би се синтаксичко-интонациона и прозодијска структура трију стихова адекватно интерпункцијски представила, потребно је два предиката раздвојити повлаком:

„Похвална оцјена јунаштва у 605. стиху још више се наглашава са реконструисаним именичко-глаголским дивербом **пиће** [пиће^е] = *пиће је* у 606. стиху: послје те главне похвале јунаштву, по којој је оно *цар* јер је ’јаче (од сваког зла), господари (над свим злима), побјеђује (свако зло)’, накнадно се уводи још једна, додатна позитивна оцјена везником *а* и у значењу ’поред тога (оно је) и (пиће најслађе душевно којијем се пјане покољења)’. Та накнадно уведена похвала истиче се одговарајућим интерпункцијским знаком (у нашем критичком издању – повлаком)” [Петровић-Његош 2005: 678].

(3) Са становишта функционалне перспективе реченице треба истаћи сљедеће. Кад би 605. стих био самостална реченица, његова тема би био граматички субјекат (подмет), а рема предикат (прирок). Али пошто сва три стиха чине синтаксичку цјелину у форми зависносложене атрибутивне реченице, читав 605. стих (граматички субјекат и састав првог предиката) јесте тема исказа, док је састав другог предиката с атрибутивном реченицом (друга два стиха) – рема исказа. Другим ријечима, тема исказа је оно што је познато, оно од чега се полази (јунаштво је, зна се, јаче од свакога зла), а рема је оно ново што се казује: (не само што је јаче од свакога зла) него је и пиће најслађе душевно... А да би се рема интерпункцијски означила, неопходна је повлака испред другог предиката (– *а и пиће је*), која у поетском тексту стоји на крају претходног стиха.

(4) Са становишта поетике „тамних мјеста” треба истаћи да је у 605. стиху интонационо, односно семантички, наглашена прва ријеч медијалног такта (именица *цар*), у 606. стиху – именица иницијалног такта (*пиће*), а у 607. стиху – именица финалног такта (*покољења*). И управо је поента читавог исказа који чине анализирана три стиха на овој посљедњој ријечи.

2. „НЕКА БУДЕ БОРБА НЕПРЕСТАНА”. – Предмет друге студије из ове мини-серије о лингвистици и поетици „тамних мјеста” *Горског вијенца* јесте структура синтаксичке цјелине коју чине стихови 658–662. и њихово значење. Тим стиховима се завршава други монолози (трећа реплика) владике Данила:

*Нека бѹдѣ || бѹрба | нѣпрестанѣ,
нека бѹдѣ || што бѹти | нѣ може:
некѣ ѿд прѹждрѣ, || покосѣ | Сатѣна –
на грѹбљу ће || изнићи | цвијеће
за дѣлекѹ || некѹ | покољење!
[ГВ 657–662].*

(1) Са становишта лингвистике „тамних мјеста” треба истаћи сљедеће. Да бисмо анализирани фрагмент синтетички прокоментарисали, претходно морамо утврдити функцију граматичке ријечи *нек(а)* (ријеч је о функцији условног везника у значењу ’па и да’), значење полустиха *што бити не може* (значење стиха се може изразити реченицом: па и да се деси оно што је нѣмогѹће, или: па и да буде нѣмогѹће; зависна

реченица *што бити не може* употријебљена је из метричких разлога умјесто и у значењу именичког облика *нѐмогѹћѐ*), контекстуално значење именица *ад* и *Сатана* и смисао двају финалних стихова. За стих 660. се може узети Латковићев коментар (1952): „У основи овог стиха може бити конкретна слика: нека турско царство (*ад*) прогута све борце за слободу, нека Турци (*сатана*) поотсијецају главе свима” – у нешто модификованом облику: па и да нас (= Црну Гору) прогута турско царство, па и да нас (= борце за слободу) Турци све посијеку. Коментар стихова Ђузе Радовића (1947) 661–662: „нека сви погину у тој борби, нека пакао прогута и сатана покоси све, – што се не може десити (вл. Данило верује да праведност њихове борбе мора донети победу) – њихова погибија неће бити узалудна: потстакнуто њиховим примером неко далеко поколење наћи ће снаге да доведе до победе њихову праведну борбу” – може се саобразити првом лицу: (наша жртва има смисла јер ће се њоме) надахнути неко будуће поколење да извојује слободу.

(2) Са становишта синтаксичко-интонационе структуре пет стихова којима се други монолог владике Данила завршава истаћи ћемо два момента.

Прво. Пет завршних стихова другог монолога владике Данила представљају синтаксичку цјелину — то је зависносложена реченица са главном реченицом у стиховима 661–662. и двјема зависним условним реченицама (стихови 658–659); друга зависна реченица се у 660. стиху експлицира двјема реченицама које су у међусобном асиндетском копулативном односу (саставне реченице без везника). Формална и семантичка структура реченице може бити овако прокоментарисана: ’па и да се борба никад не заврши (тј. да се не заврши нашом побједом), па чак и да се деси немогуће – да нашу земљу покори Турска и да нас Турци све поубијају, наша жртва има смисла јер ће надахнути неко будуће поколење да извојује слободу’.

Друго. Да би се адекватно представила синтаксичко-интонациона структура анализираног петостишја, потребно је снабдјети текст одговарајућим интерпункцијским знацима. У нашем издању, да би се јаче нагласило да су претходни стихови услов за реализацију радње која се наводи у посљедња два стиха, на крају 660. стиха ставља се повлака. Двије тачке на крају 659. стиха повезују тај стих са сљедећим, који је конкретизација мисли исказане у претходном стиху (’па и да буде немогуће, тј. да нашу земљу Турска прогута а нас Турци све посијеку’).

(3) Са становишта функционалне перспективе завршне реченице монолога треба истаћи сљедеће. Тема исказа је адвербијал мјеста у 661. стиху (*на гробљу*), док су предикат, субјекат и адвербијал циља са својим атрибутима главне реченице (*ће изнићи цвијеће за далеко неко поколење*) – рема исказа. Другим ријечима, тема исказа је оно што је познато, оно од чега се полази (учесници историјског чина, зна се, физички ће умријети и њихови земни остаци почиваће на гробљу), а рема је оно ново што се казује: (без обзира на то да ли ће се збити услови из претходна три стиха) наша жртва има смисла јер ће надахнути неко будуће поколење да извојује слободу.

(4) Са становишта поезике „тамних мјеста” треба истаћи да су интонационо, односно семантички, наглашена два завршна стиха, и посебно именица у финалном такту посљедњег стиха (*поколења*). И управо су поента читавог исказа који чини анализираних пет стихова, као и монолога у цјелини, завршна два стиха (главна

реченица) – и зато их треба истаћи помоћу повлаке, која у поетском тексту стоји на крају претходног стиха.

Претходни дио анализирание зависносложене реченице, односно исказа који чини пет финалних стихова, синтаксички је остварен двјема зависним условним реченицама, а поетски – стилским поступком градације. Градација је тродјелна. Други степен градације исказују претходна два стиха: ’па чак и да се деси немогуће – да нашу земљу покори Турска и да нас Турци све поубијају’. Први степен градације исказује први стих финалног петостишја: ’па и да се борба никад не заврши, тј. да се не заврши нашом побједом’. Нулти степен градације није формално исказан, он се подразумева (ако се не буде дешавало оно прво и ако се не деси оно друго) ’наше подвижништво има смисла јер ће надањивати и далеко неко покољење – и уживати у слободи коју смо му извојевали’.

2.3. „На МИЛОСТ ЋЕ ОКРЕНУТ НЕБЕСА”. – Предмет треће студије из ове мини-серије о лингвистици и поетици „тамних мјеста” *Горског вијенца* (Маројевић 2014б) јесте субјекатско-објекатска инверзија у стиховима 2359–2360. *Горског вијенца*, којима се завршава први монолог (пета реплика) игумана Стефана: *пòрүгāнї || ðлтāр | јазїчеством / на мїлōст ħē || окрѐнут | небеса*. У раду се новом аргументацијом потврђује тумачење по коме је множински облик именице *небеса* у номинативу, и да је то граматички субјекат (подмет) реченице, а да је *олтар* у акузативу, и да је он директни објекат реченице у инверзији.

(1) Са становишта лингвистике „тамних мјеста” треба истаћи да, иако је и алтернативно (неинверзионо) тумачење, оно које ми одбацујемо, граматично, тј. формалнограматички могуће, мора се дати предност другом (инверзионом) тумачењу. Три разлога говоре (изричито) у прилог инверзионог тумачења — аргумент Његошеве богословске концепције, аргумент савремене дијалекатске потврђености и аргумент старославенске потврђености, али се претходно мора размотрити аргумент филолошке потврђености, једини који се може навести као извор могуће дилеме; наиме, неке филолошке потврде би се могле навести као потврда за једно, а друге — за друго тумачење.

1° Аргумент филолошке потврђености. — Фразеологизам *окренути на милост* могао је имати а) активно значење: *окренути на* (своју) *милост* (кога) ’смиловати се (на кога)’, кад је онај који даје милост субјекат реченице, и б) пасивно значење: *окренути /се/ на* (чију) *милост* ’измолити (чију) милост’, кад је онај који даје милост објекат реченице. Ово друго значење могло се остваривати и без компоненте *се* (овај облик акузатива повратне замјенице трансформисан у повратну рјечцу у ранијим фазама језичког развоја могао је да буде изостављен а да се значење не промијени), и то је свакако било од одлучујућег значаја за могућу субјекатско-објекатску двосмјерност наведеног глагола.

Другим ријечима, филолошке потврде из Рјечника ЈАЗУ омогућавају и једно и друго тумачење Његошевог фразеологизма (и Његошевих стихова), али у њима нема примјера у коме би истовремено биле посвједочене и глаголска и предложно-падешка компонента израза из *Горског вијенца*. Превагу инверзионом тумачењу и са аспекта лингвистике „тамног мјеста”, и са других аспеката, доносе други аргументи, које ћемо у наставку ове расправе и образложити. Али и аргумент филолошке потврђености више иде у прилог активног значења израза: с једне стране, како

се иде према савременом језику све је обавезнија употреба повратне рјечце у структури глагола кад он има повратно значење, с друге стране, у Његошевом стиху се не може полазити од дистантно употријебљеног адноминалног генитива множине именице *небо* (јер би он гласио „небесах“): *на мѣлѡст ѣ (= ѣ се) окрѣнут небѣса (синтагма /на/ *мѣлѡст небѣса значила би /на/ ’небеску, тј. божју милост’).

2° Аргумент Његошеве богословске концепције. — Тешко би се могло и претпоставити да би пјесник Његош могао, и фигуративно, тј. у саставу фразеологизма, допустити да нешто земаљско, па макар то био и *олтар* (православна вјера у Црној Гори), може да „окрене“ *небеса*, тј. Бога, да изнуди милост, да га Бог помиљује — као да милост божја није стална категорија. Тумачење које ми прихватамо нема ту противрјечност: милост божја спасиће свакако православну вјеру у Црној Гори од туђе, турске вјере, вјере безбожника.

3° Аргумент савремене дијалекатске потврђености. — Врло је важан разлог што је Данило Вушовић, истраживач и Његошевог језика и источнохерцеговачког дијалекта, сусједног са староцрногорским говорима, имао у свом језичком осјећању фразеологизам *окренути на милост* (кога) у активном значењу ’помоћи (коме), спасти (кога)’, тј. пружити му своју дјелотворну милост, а Вушовић је вјеродостојан свједок епохе и њеног језика. Поред тога, од таквог тумачења је полазио једини коментатор наведених стихова који је био Његошев (млађи) савременик, а био му и просторно најближи (и духовно веома близак) — Стефан Митров Љубиша.

4° Аргумент старославенске потврђености. — Сродни фразеологизам *прѣлодити на милость* у активном значењу ’помоћи (коме), спасти (кога)’, тј. пружити му своју дјелотворну милост, посвједочен је у старославенском језику.

(2) Са становишта синтаксичке структуре завршних пет стихова монолога игумана Стефана, који су претходни приређивачи неоправдано раздвајали у три реченице, треба истаћи да се у њима за главну реченицу, која заузима иницијалну позицију, узрочно-последичним односима везује низ зависних реченица уз „нарастање“ формалне структуре: 1° *слѣвно мрѣте* 2° *кад [већ] мрѣјет мѡрате* 3° [јер] *чѣст рањена жѣжѣ храбрѣ прса* 4° [тако да] *ѹ њима јѡј нѣмѡ болѡвања* – 5° [пошто сигурно] *пѡрѹганѣ ѡлтѡр јазѣчеством на мѣлѡст ѣ окрѣнут небѣса!* Прве двије реченице заузимају први односно други полустих једног стиха (и чланови су им у инверзији), друге двије реченице заузимају по један стих, док се последња, пета реченица протеже на два завршна стиха (уз вишеструку инверзију).

Интонационо, а то значи и семантички, наглашене су прва и последња ријеч петостишја, при чему би се редослијед реченица (прве двије и завршне) могао обрнути (уз замјену инверзионог распореда обичним, неинверзионим) у складу са дубинском логичком структуром: 1° *небѣса ѣ* [сигурно] *окрѣнут на мѣлѡст пѡрѹганѣ јазѣчеством ѡлтѡр*, 2–3° [а пошто] *рањена чѣст жѣжѣ храбрѣ прса* [тако да] *јѡј ѹ њима нѣмѡ болѡвања* – 4° *кад [већ] мѡрате мрѣјет*, 5° *мрѣте слѣвно!*

(3) Са становишта функционалне перспективе реченице треба истаћи сљедеће. Иако је у формалној структури реченице објекат, облик *олтар* је тема исказа, док је рема исказа синтагматска веза *на милост ѣ окрѣнут небеса* (фразеологизам *окренути на милост* у футуру, као предикат, и именица *небеса*, као субјекат реченице, а и они су у инверзији). То истовремено значи да је инверзија само формална (објекат долази прије граматичког субјекта), али не и функционална (тема је испред

реме). Ово неподударање формалне структуре реченице и њене функционалне перспективе, с једне стране, омогућује (релативно) слободан распоред чланова реченице, а с друге стране, условљено је ограниченошћу употребе пасива с израженим агенсом (инструменталом вршиоцем радње) у српском језику.

Овдје треба подсетити на оно што је Стевановић (1980) закључио: да језичких елемената „нема који би ишли у прилог друкчијег схватања, док уобичајени ред речи, по коме објекат долази и иза субјекта и иза предиката говори у прилог мишљења већине коментатора”. – Лако је утврдити „међусобни однос језичких знака у функцији реченице” кад се пође од „уобичајеног реда” (субјекат – предикат – објекат), али је у том случају „лако” и погријешити. Тим прије се може погријешити кад је у питању пјеснички текст уопште и Његошев пјеснички језик посебно, у коме има много разноликих инверзија, па неуобичајени ред ријечи има изразиту поетску функцију. То је посебно важно, а и посебно тешко препознати, кад се функционална перспектива реченице не подудара с њеном формалном структуром – и кад треба поентом као пјесничком фигуром завршити монолог игумана Стефана, који је својеврсни текст у тексту.

(4) Са становишта поетике „тамних мјеста”, као завршног и највишег нивоа анализе пјесничког дјела у стиху, предност овог тумачења састоји се у томе што је на облику *небеса* логички нагласак (поента завршних пет стихова, а и монолога у цјелини): интонационим истицањем треће (фонетске) ријечи у завршном стиху такође се „коригује” формална структура реченице.

Стевановић (1990) истиче поетску функцију двају завршних стихова: „Те речи су дошле тамо где им је по поетској градацији место, на крају односног монолога. Оне су дошле на крај свих уверавања да другог пута нема и садрже обећање најсигурније помоћи, помоћ свевишњег, наиме. Песник, тј. речима игумана Стефана, упућеним онима од којих тражи жртве сопствених живота, ставља у изглед вечну славу за то, уверава их да је свемогући на њиховој страни”. Стевановићево запажање је сасвим тачно кад се има у виду цио игуманов монолог, али је сасвим тачно да је и граматичком субјекту *небеса* „по поетској градацији мјесто на крају монолога”, односно на крају пет завршних стихова монолога који представљају синтаксичку цјелину реченичког типа.

2.4. „Покољења дјела суде”. – Предмет четврте студије из ове мини-серије о лингвистици и поетици „тамних мјеста” *Горског вијенца* (Маројевић 2015) јесте субјекатско-објекатска инверзија у 25. стиху оде „Нек се овај вијек горди над свијема вјекovima...”, која је посвећена „Праћу Оца Србије”, тј. Карађорђу, а објављена је уз прво издање спјева: Покољења || дјела сѹдѣ – / штѡ је чѣјѣ || дѣјѹ св*јѣма.

(1) Са становишта лингвистике „тамних мјеста” треба истаћи да, иако је и алтернативно тумачење, оно које ми одбацујемо, граматично, тј. формалнограматички могуће али га пјесничка структура, по нашем мишљењу, искључује, оно има двије слабости. Прва слабост је граматичка (немотивисаност инверзије *дјела суде* умјесто **суде дјела*), а друга лексичка (морала би се искључити сема исказа на синтагмом *судити дјелима*, тј. доносити пресуду, јер би то при том тумачењу било бесмислено).

(2) Са становишта интонације треба рећи да је на облику *дјела* логички нагласак: интонационим истицањем треће ријечи у реченици (и стиху) „коригује се”

формална структура реченице. Ако би се пошло од досадашњег тумачења, логички нагласак би био на првој компоненти, на облику *покољења*, али би у том случају објекат и предикат били у инверзији која не би била веролошки условљена па тиме ни поетски мотивисана (питали бисмо се зашто пјесник није написао *покољења суде дјела).

(3) Са становишта функционалне перспективе реченице, иако је у формалној структури реченице објекат, облик *покољења* представља тему исказа, док је синтагматска веза *дјела суде* (субјекат и први предикат реченице, други предикат је *дају*, у другом полустиху) – рема исказа. То истовремено значи да је инверзија само формална (објекат долази прије граматичког субјекта), али не и функционална (тема је испред реме). То омогућује (релативно) слободан распоред чланова реченице, а условљено је ограниченошћу употребе пасива с израженим агенсом (инструменталом вршиоцем радње).

(4) Са становишта поезике „тамних мјеста”, као завршног и највишег нивоа анализе пјесничког дјела у стиху, морала би се искључити банална „истина” да [касније] генерације разматрају/оцјењују дјела [својих претходника], при чему ријечи у квадратним заградама нису ни исказане, у корист метонимијски исказане поетске истине (дјела суде ↔ суди се на основу дјела). А ко суди – пјесник не каже директно, и овдје. То је рекао другдје, у позитивном контексту (на примјер: „вїле ће се грабїт у вјекове”), а и у продужетку говори, у контексту негативном („ѿпштā грмї анатема”), актуелном у конкретној пјесничкој замисли.

Литература

- Мароевић Р. „К прочтению ’темных мест’ «Слова о полку Игореве».” *Научные доклады высшей школы. Филологические науки*, № 4 (2001): стр. 55–65.
- Маројевић Р. „Инверзија посесива и предлошко-именичке везе (и израз ’салтани за земљами’ у Слову о полку Игореве).” *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. LV, св. 1 (2012): стр. 105–120.
- Маројевић Р. „Субјекатско-објекатска инверзија и поезика ’тамних мјеста’.” (Тумачење двају стихова *Горског вијенца*: поругани олтар јазичеством / на милост ће окренут небеса! [2359–2360]).” *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. LVII, св. 1 (2014а): стр. 49–68.
- Маројевић Р. „Лингвистика и поезика ’тамних мјеста’ *Слова о полку Игореве*.” *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. LVII, св. 2 (2014б): стр. 39–60.
- Маројевић Р. „Монолог владике Данила ’Бе је зрно клицу заметнуло...’ (критика досадашњих тумачења и научно издање текста).” *Дани Његошеви: 2013/2014*. Никшић: Књижевно друштво „Његош” – Тверь: издатељство «Научная книга», 2014в: стр. 72–120.
- Маројевић Р. „Субјекатско-објекатска инверзија и поезика ’тамних мјеста’.” (Тумачење 25. стиха Његошеве оде *Нек се овај вијек горди над свијема вјековима...*, посвећене ’Праху Оца Србије’, а објављене уз прво издање *Горског вијенца*).” *Српски језик – студије српске и словенске*, серија I, књ. XX (2015): стр. 17–31.

- Маројевић Р. „Лингвистика и поетика ’тамних мјеста’ у ’Горском вијенцу’ као методолошки изазов.” *Гласник Одјелјења хуманистичких наука ЦАНУ*, књ. 3 (2016): стр. 109–138.
- Петровић-Његош П. П. *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Р. Маројевић. Подгорица: ЦИД, 2005.
- Петровић-Његош П. П. *Луча микрокозма*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Р. Маројевић. Подгорица: ЦИД – Цетиње: Narodni muzej Srne Gore, 2016.
- Петровић-Његош П. П. *Биљежница*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Р. Маројевић. Подгорица: ЦИД, 2017.

Р. Н. Мароевич

ЛИНГВИСТИКА И ПОЭТИКА „ТЕМНЫХ МЕСТ” — ТЕКСТОЛОГИЧЕСКИЙ МЕТОД
(На материале «Слова о полку игореве» и поэмы «Горный венец» Петра Негоша)

Резюме

Работа построена на материале четырех фрагментов древнерусской поэмы «Слово о полку Игореве» и четырех фрагментов поэмы «Горный венец» Петра Негоша. Помимо критического рассмотрения толкований „темных мест” в двух поэмах, целью данной работы явилось и теоретическое обоснование поэтики „темных мест” и применение новой методологии в толковании спорных мест с точки зрения лингвистики, поэтики и лингвокультурологии.

1. В первой части работы (п. 1) новой аргументацией обосновывается толкование двух „темных мест” поэмы «Слово о полку Игореве», в которых автором реконструируются посессивные формы, одной омоформы и одного места с точки зрения актуального членения предложения.

Во фразе „Комонь въ полуночи Овлуръ свисну за рѣкою” (п. 1.1) есть грамматические и смысловые неувязки, которые будут устранены, если допустить в ней притяжательное прилагательное *Овлуръ*: в таком случае фраза может быть понята так: „Овлуров конь в полночь пронзительно заржал за рекой — дает знак князю, чтобы он понял, что пора бежать”. Такое прочтение находит подтверждение в фольклорной поэтике: животное помогает герою в роковые минуты.

В словосочетании: *салтанъ и за земл’ами* (п. 1.2) вместо существительного *салтанъ* реконструируется посессив *салтанъ*, находящийся в инверсии по отношению к словоформе *землями*. Слово *салтани* раньше толковалось как форма вин.п. мн.ч. сущ. *салтанъ* в значении ’титул правителя у мусульман’. У этого толкования можно найти три спорных момента. Во-первых, маловероятно, чтобы был употреблен им.п. с окончанием *-и* вместо вин.п. с окончанием *-ы* в кругу одушевленных существительных твердого склонения. Взаимодействие окончаний именительного и винительного происходило в противоположном направлении: на им.п. было распространено окончание вин.п. *-ы*. В других примерах вин.п. с окончанием *-ы* сохраняется. Во-вторых, трудно объяснить употребление мн.ч. вместо единственного, если автор «Слова» имел в виду турецкого султана. В-третьих, предложно-падежное сочетание «за землями» представляется семантически (следовательно, и грамматически) неполным: за какими землями?

Словоформа *стрѣлки* (п. 1.3.) рассматриваются как тв.п. мн.ч. не сущ. *стрѣлка, а сущ. *стрѣлок*.

Словосочетание *с вами русичи* (п. 1.4) следует относить не к последующему, а к предыдущему фрагменту текста.

2. Во второй части работы (п. 2) рассматривается толкование четырех фрагментов поэмы «Горный венец» Петра Негоша (поэма написана в 1846 г., а первое её печатное издание вышло в свет в феврале 1847 г.) с точки зрения лингвистики, поэтики и лингвокультурологии.

В первом разделе (п. 2.1) рассматриваются толкования стихов: *Јунаштво је || ца̋р злѣ̋ | свѣко̋јѣга – / а и пи̋ће (ј)̋ || најсла̋ђѣ̋ | дӳшевнѣ̋ / ко̋ји̋јем се || п̋јанѣ̋ | поко̋љѣ̋на*. [ст. 605–607] в аспекте лингвистики и поэтики. Автором принимается и новыми аргументами подтверждается толкование, отраженное в /

русском переводе Александра Шумилова: Над злобою царствует геройство. / Этот сладкий духовный напиток / опьяняет поколения смелых. (Петр II Петрович-Негош, Горный венец /перевод А. Шумилова/, Подгорица, 1996, с. 66).

Во втором разделе (п. 2.2) рассматриваются толкования стихов: *Нѣка бѹдѣ || бѹрба | нѣпрестѣнѣ, / нѣка бѹдѣ || штѹ бити | нѣ може: / нѣкѣ ѿд прѹждрѣ, || пѹкосѣ | Сатѣна – / на грѹблѹ не || изниши | цвијеће / за дѣлекѹ || нѣкѹ | покольѣе!* [ст. 658–662] в аспекте лингвистики и поэтики. Автор приводит доказательства в пользу толкования первых трех стихов как придаточных предложений условия, связанных союзом *нека* с главным предложением, представленным в заключительных двух стихах. Большинство исследователей и авторов комментариев поэмы считает, что во фрагменте представлены императивные предложения с частицей *нека*, с помощью которой образуется повелительное наклонение 3-го лица. Ср. русский перевод А. Шумилова: Так послужим имени и чести / в этой битве без конца и края. / Пусть настанет то, что быть не может, / | пусть мы ляжем под адской косою – / на могилах наших распустятся / прекрасные цветы для потомков. (Петр II Петрович-Негош, Горный венец /перевод А. Шумилова/, Подгорица, 1996, с. 68, 70).

В третьем разделе (п. 2.3) рассматривается толкование следующих двух стихов поэмы: *пѹрѹгѣни || ѿлтѣр | язѣчеством / на милѹст нѣ || окрѣнут | небеса!* [ст. 2359–2360]. Большинство исследователей и авторов комментариев поэмы, начиная с Милана Решетара, исходит из обычного, прямого порядка членов предложения, считая, что существительное *олтар* употреблено в форме им. п. ед. ч. в роли подлежащего, в то время как существительное *небеса* — вин. п. мн. ч. в роли прямого дополнения. Это толкование отражено также в трех русских переводах: Пусть алтарь язычеством поруган, / небеса преклонит он на милость! (П. Негош, Горный венец /перевод Мих. Зенкевича/, М., 1955, с. 126); Хоть алтарь язычеством поруган, / но он склонит небо к милосердью! (П. Негош, Горный венец /перевод Ю. Кузнецова/, М., 1988, с. 133); Язычеством алтарь оскверненный / вас услышать небесам поможет! (Петр II Петрович-Негош, Горный венец /перевод А. Шумилова/, Подгорица, 1996, с. 182). Противоположную грамматическую трактовку рассматриваемых нами стихов предложил Данило Вушович, считающий, что существительное *олтар* употреблено в форме вин. п. ед. ч. в роли прямого дополнения, в то время как существительное *небеса* — вин. п. мн. ч. в роли подлежащего. Автор настоящей статьи приводит доказательства в пользу этого последнего толкования, исходя из того, что в рассматриваемых стихах представлена инверсия, перестановка членов предложения.

В заключительном разделе второй части статьи (п. 2.4) рассматривается толкование стиха (шестнадцатисложника) оды „*Наша грозная эпоха страх родит и удивленье...*“, опубликованной в составе первого издания поэмы: *Покольѣна || дѣла сѹдѣ / штѹ је чѣјѣ || дѣјѹ свѣјема:* [ст. 25]. Все исследователи и авторы комментариев оды исходят из обычного, прямого порядка членов предложения, считая, что существительное *покольѣе* употреблено в форме им. п. мн. ч. в роли подлежащего, в то время как существительное *дѣло* выражено в форме вин. п. мн. ч. в роли прямого дополнения. Это толкование отражено, например, в русском переводе А. Шумилова: Нашу жизнь — судить потомкам, / беспристрастным и суровым. (Петр II Петрович-Негош, Горный венец /перевод А. Шумилова/, Подгорица, 1996, с. 26). Автором настоящего исследования обосновывается, с точки зрения лингвистики и поэтики „темных мест“, противоположная точка зрения: в рассматриваемом стихе представлена инверсия, перестановка членов предложения: существительное *покольѣна* употреблено в форме вин. п. мн. ч. в роли прямого дополнения, в то время как существительное *дѣла* — им. п. мн. ч. в роли подлежащего (инверсия подлежащего и дополнения).

Ключевые слова: поэма «Слово о полку Игореве», Петр II Петрович-Негош, поэма «Горный венец», лингвистическая реконструкция „темных мест“, поэтика „темных мест“, актуальное членение предложения, стихосложение.